

VANHAN AJAN FILOSOFIAA UUDESSA KUOSISSA

Lukuvihje

Fenomenologian ideaan

*Fenomenologisen filosofian omin-
takeisuus on nykyään usein hämärtynyt.
Liikkeen perustajan, Edmund Husserlin
tekstit antavatkin mahdollisuuksia
monenlaisille tulkinnoille. Tässä kirjojoi-
tuksessa ehdotetaan Husserlin Fenome-
nologian idealle lukutapaa, jossa hänen
omat lähtökohtansa otetaan huomioon.
Teosta ei lueta sivistyneiden käsitteiden
järjestelynä valmiissa maailmassa vaan
asioiden itsensä ajattelemisena.*

Mitä uutta fenomenologiassa?

Uudet filosofiat oikeuttavat itseään tuomitsemalla vanhan. Edeltävät yritykset nähdään metafysisinä, ja oman ajattelun ajatellaan korjaavan edeltäjien puutteita tai jopa alkavan filosofian kokonaan uudelleen. Myös fenomenologia käsitettiin tämän vuosisadan alussa jonakin uutena. Edeltävän filosofia oli sortunut vain pyörittelemään vaikeita käsitteitä edes takaisin — fenomenologiassa sen sijaan saatiin ote asioista itsestään.

Ote oli löytynyt Edmund Husserlin *Loogisissa tutkielmissa* (1900-1901). Niissä hyödynnettiin mahdollisuutta tarkastella asioita vuorotellen läsnäolevina ja poissaolevina. Aikaisemmin asiaa yritettiin tavoittaa tarkastelemalla sitä olevana tai läsnäolevana, ja käsitteellistämällä sitten asian eri osia ja sen suhteita muihin asioihin. Nyt näkökulma vaihtui: kunkin asian teki juuri siksi olevaksi tapahtuma läsnä- ja poissaolon välillä. Pian osoittautui, että näitä tapahtumia, konstituutioita, oli useampaa eri tyyppiä: kuviteltu, matemaattinen ja reaalinen asia muodostuvat eri tavoin. Näin huomattiin, että olevuus ei rajoitu materiaalisiin kappaleisiin, joiden kuvia muut ilmenemisen tavat olisivat.

Käsin kosketeltava, nyt ja tässä läsnäoleva säilytti kuitenkin erikoisaseman. Asia nimittäin on totuudellisemmin silloin, kun se on elävästi siinä: tämä pöytä tässä ja nyt on tavoitettu totuudellisemmalla tavalla kuin vain muisteleman pöytä. Husserl nimesi eron elävästi siinä olevan ja vain jälleen-nykyistetyn asian välillä ilmeisyydeksi, joka edelleen selveni eroksi pelkän tyhjän esityksen ja asian itsensä tavoittavan täyteyden välillä. Näin oltiin löydetty sisäänpääsy olevaan ja käsitys totuudesta — uusi filosofia saattoi alkaa. Edeltävä filosofia nähtiin nyt pelkkänä uimaliikkeiden harjoitteluna kuivalla maalla. Vaikka *Tutkielmissakin* käytettiin käsitteitä, tehtiin uimaliikkeitä, niin nyt tavoitettiin itse asia, oltiin vedessä.

Mitä vanhaa?

Oliko fenomenologia sitten jotakin todella uutta länsimaisen filosofian pitkässä historiassa? Jonkin aikaa *Tutkielmien* jälkeen Martin Heidegger alkoi pitää kuuluisia luentosarjojaan, joissa hän yhdisti Aristoteleen ja ylipäänsä kreikkalaisen ajattelun Husserlin löydöksiin. Heideggerin mukaan olemisen ymmärtäminen läsnäoloksi oli alun perin kreikkalainen ajatus, joka nykyään jäsentää ajatteluamme lähtökohtaisesti. Koska nykyisestä läsnäolosta käsin ei voida tavoittaa aikaa alkuperäisesti, Heidegger yritti sitten luoda uuden, ekstaattisen aikakäsityksen teoksessaan *Oleminen ja aika*. Husserl oli siis vain löytänyt uudelleen antiikille itsestään-selvän lähtökohdan.

Jätetään kuitenkin Heidegger. Mitä Husserl itse ajatteli yhteydestään antiikkiin? Husserl koki ajavansa takaa samaa ankan tieteiden ideaalia kuin Platon (Hu17, s. 8; Hu5, s. 139; Hu7, s. 31; BKM, s. 4). Filosofian on oltava kaiken kattava ja ennako-oletukseton ykseys. Tuoko sama ideaali sitten muitakin yhteyksiä? Tässä kolme:

1) Johdatukset fenomenologiaan aloitetaan usein selvittämällä Franz Brentanon ja Husserlin käsitystä intentionaalisuudesta, siitä kuinka tietoisuus on suhteessa kohteeseen. Logoksen liittyminen johonkin on silti keskeisellä sijalla myös Platonin ajattelussa (237d).

2) Husserlille on keskeistä erottaa jyrkästi luonnollinen ja fenomenologinen asenne. Luonnollinen asenne on normaali

tapamme jäsentää todellisuutta, johon olemme tottuneet. Totumuksen turruttava voima on tylsytännyt meidät kapeaan näkemykseen, josta on irrottauduttava päästäksemme todelliseen filosofiaan. On vapauduttava Platonin luolan kahleista. (Toisaalta filosofisten teosten lukeminen ei väistämättä johda irrottautumiseen luonnollisesta asenteesta. Vaarana on itse asiassa entistäkin tiukempi kiinnittyminen tähän teoreettiseen asenteeseen.)

3) Platonin omien tekstien ja oppikirjaesitysten väliin jää suuri aukko. Kun käännyt Platonin itsensä puoleen luettuasi ensin esityksen ideaopista, vastaavuus tuntuu jäävän kovin vajaaksi. Samankaltainen vajavuus vaivaa usein myös esityksiä Husserlista.

Mistä kolmannen kohdan asiantila johtuu? Ajatellaan ideaopin sijaan Platonin dialektiikkaa. On varmasti tärkeää selvittää mitä dialogeissa sanotaan dialektiikasta, mutta jos ei samalla selvitetä, kuinka se on käytössä, kuinka se dialogeissa toimii, tutkimus jää vajaaksi. Ei riitä, että esitetään kysymys “mitä dialektiikka on?” vaan on kysyttävä myös: *miten* se toimii? Miten-kysymyksen keskeisyys on myös Husserlin *Fenomenologian idean* keskeinen teema. Jatkossa kysymys yhdistetään myös itse teoksen lukemiseen.

Mitä on fenomenologinen reduktio?

Husserl väitti löytämänsä fenomenologisen reduktion olevan filosofian perusmetodi (CM, s. 23; HuD II/2, s. 63). Ilmei-

sesti hän käsitti myös edeltäneiden suurten filosofien itse asiassa suorittaneen reduktioita, mutta jättäneen itse tekemisensä tematisoimatta. Husserl ei vielä *Tutkielmissaan* ole tietoinen metodistaan (Hu6, s. 246), mutta *Fenomenologian ideasta* eteenpäin teemasta tulee keskeinen. On kuitenkin osoittautunut, että reduktiosta on hankala saada otetta: Husserlin sanasto tuntuu horjuvalta ja parhaimmillaankin tulkinnot muodostuvat abstrakteiksi konstruktioiksi. Husserl ei itsekään kokenut saaneensa ilmaista asiaa hyvin.

Husserlin teksteistä muodostuu kuitenkin jonkinlainen hahmotelma reduktiosta:

1) Reduktio liittyy irrottautumiseen luonnollisesta asenteesta (Hu5, s. 141); normaali maailmamme saatetaan pois voimasta (Hu8, s. 77).

2) Husserlin käsite *epokhe*, joka joskus toimii synonyymina reduktiolle, viittaa reduktion lähtökohtaan ja sen negatiiviseen puoleen (CM, s. 57; Hu8, s. 165; Fink, s. 89).

Eli olemme suorittaneet reduktion, jos a) onnistumme *epokhessa* (toimitamme edeltävät käsityksemme pois voimasta, pois tieltä) ja b) annamme näin tilaa jollekin alkuperäisemmälle. Yksinkertaista, mutta kuinka se tehdään?

Pitäisikö meidän kehittää tahdonvoimaamme, niin että pystymme sen avulla irrottautumaan tottumuksistamme ja näin mahdollistaa asioiden konstutiuuminen itsenään? Reduktio on tosin vaikeinta filosofiassa (HuDIII/3, s. 281), mutta näin se tuntuu mahdottomalta.

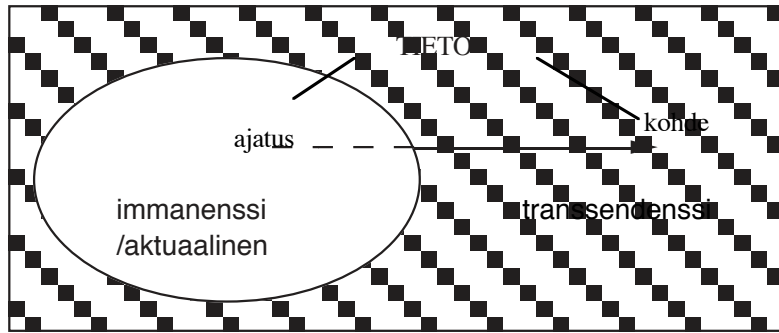
Aistihavainto on fenomenologian paradigmaattinen esimerkki. Olisiko siitä hyötyä reduktion konkretisoinnissa? Antonio Aguirre antaa seuraavan esimerkin:

“Seison talon, jonka fasadi on peräisin menneeltä ajalta, edessä. Viehättyneenä julkisivun kauneudesta odotan löytäväni vastaavaa kaunista arkkitehtuuria myös talon toiselta puolelta. Yllätyksekseni kohtaankin jotakin odottamatonta: toinen puoli poikkeaa hahmoltaan täysin fasadista — rakennus onkin tyyliltään nykyaikainen. [...] olen näin suorittanut epokhen [...]” (S. 23.)

Käsitys, jonka totumuksen voimasta olemme muodostaneet — julkisivu vastaa yleensä talon muutakin rakennustyyliä — menettää voimansa, vaikka alkuperäinen havainto ei sinällään muutu. Samoin käy kun esimerkiksi huomaamme luullun ihmisen olevankin mallinukke (EU, s. 101). Milloin sitten kohtaamme saman kaltaisen kokemuksen tehdessämme filosofiaa? — Ehkäpä lukiessamme *Fenomenologian ideaa*.

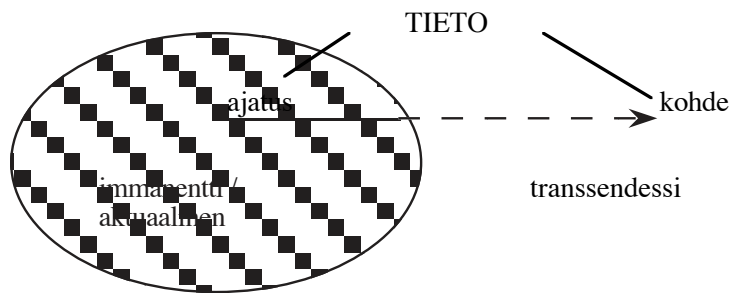
Fenomenologian idean lähtökohta-asetelma

Luentojen lähtökohta on tietoteorian perusongelma: kun tieto on suhde ajatuksesta sen kohteeseen, niin kuinka tästä suhteesta voidaan saada varmuus. Kun Husserl ei voi hyväksyä ajatusta, että vain katsoisimme kuinka ympäriltämme löytyvä tieto on syntynyt ja tekisimme sen tuottaneesta menetelmästä mitan tieteellisyydelle, tarkastelun on lähdeittävä alusta. Tieteen ja tavanomaisen asenteen kannalta tiedon ongelma asetuu seuraavasti:

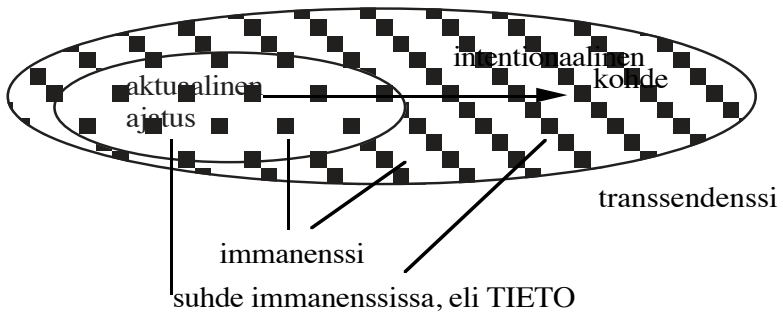

Tavanomainen tiede hyväksyy vain vinoviivoitetun alueen tutkimuksensa kohteeksi. Alue nimitetään objektiiviseksi ja tarkastelun puhtaus säilytetään sulkemalla pois subjektiivinen. Objektiiviselta kannalta aktuaalinen, ajattelun nykyisyyksien virta nähdään satunnaisena (subjektiivisesti ihminen sattuu ajattelemaan ja tuntemaan milloin mitään). Näin suhde ajatuksesta kohteeseen ei tule tarkastelun piiriin (nuolen alkuosa jää hämärään), ja suhteesta ei voi varmistua, eikä tieto ole mahdollista.

Toinen mahdollisuus löytää tieto on perinteinen filosofinen ratkaisu, jossa pitäydytään välittömään. Tilannetta esittää seuraava kuva:

Husserlin ratkaisu perustuu kahdessa ensimmäisessä kuviossa yhdistettyjen immanenssin ja aktuaalisen erottamiseen. Immanenssia ei enää väistämättä yhdistetä kulloiseenkin tajunnassa virtaavaan ajatukseen. Näin (intentionaalinen) kohde saadaan immanenssin, tarkasteltavan piiriin. Saadaan seuraava kuva:

Suhde ajatuksen ja kohteen välillä on tarkasteltavan, immanenssin piirissä, ja tieto mahdollistuu. Näyttää siis siltä, että alkuperäinen ongelma on nyt kauniisti ratkaistu. Mutta olisi Husserl ajatellut ratkaisun kaikki seuraukset?

Reduktio käytössä

Tarkastelun eteneminen katkeaa yllättäen viimeisellä luennoilla: “[...] näytämme ajautuneen varsinaiseen kurimukseen.” (S. 89.) Husserl tuntuu nyt törmäävän todelliseen ongelmaan, jota ei ollut ennakoitu. Ongelman ydin on seuraava: aikaisemmin immanenssi oli yhdistetty aktuaaliseen. Näin kulloinkin tarkasteltava asia oltiin voitu selkeästi rajata: aktuaalinen on kiinni kulloisessakin nythetkessä, joka rajaa tarkastelun. Tutkitaan juuri senhetkistä suhdetta ajatuksen ja kohteen välillä. Mutta Husserlin nyt saatua ajatuksen ja kohteen suhteen näkyviin, oikeus rajautua nykyiseen oli hävinnyt: immanenssi ei enää rajautunut aktuaaliseen. Enää ei ollut koteloa, johon suhde voitiin sijoittaa.

Luennot päättyvät vailla ratkaisua. Asia tuntuu karkaavan Husserlin oteesta. Viimeisen kuvan ratkaisu osoittautuikin fasadiksi, joka takana on toisenlainen todellisuus; ihmiseksi luultu paljastuu mallinukeksi. Husserlin löytämä tiedon perusta menettää voimansa, tapahtuu *epokhe*.

Tapahtuuko luennoissa sitten myös täysi reduktio, paljastuuko päältä pyyhkäistyneiden tottumusten alta jotakin? Koska itse luennot päättyvät *epokheen*, reduktion “positiivisen” puolen olisi löydettävä luentojen kulusta, jonka Husserl kirjoitti luentojen jälkeen. Löytyykö sieltä jotain uutta? Husserl esittelee nyt-hetken pitäytymisen ongelmia ääniesimerkillä ja kirjoittaa:

“Edellä esitetty viittaus riittää jo kiinnittämään huomiota uuteen seikkaan: ilmeinen ja redusoitu äänihavainnon ilmiö vaatii immanenssin sisällä erottelua *ilmentymän* ja *ilmenevän* välillä. (S. 107, kursivointi JH)

Tämän ilmentymän ja ilmenevän erottumisen jo immanenssissa Husserl toistaa useaan kertaan.

Jo Husserl oli siis selvillä Heideggerin ja Jacques Derridan myöhemmin keskeisiksi nostamasta nykyisen läsnäolon ongelmasta. Mihin suuntaan *Fenomenologian idean* reduktion tuottaman ratkaisu sitten näyttää. Kun puhtaimmasta immanentista ei löydykään pelkkää ilmiötä vaan myös ilmentyminen, niin tietoisuudesta ei enää voi ottaa kuvaa. Tämänkin artikkelin piirroksissa kuvitellaan, että nuoli ajatuksesta kohteeseen voidaan esittää sillä hetkellä kun se on valmis. Husserl osoittaa nuolen piirtymisen olevan yhtä immanenttia, myös ilmeneminen on otettava mukaan. Näin tarkastelujen onkin muistutettava enemmän elokuvaa kuin vain kuvan esittämistä. On edettävä vaiheittain, tienä. Fenomenologian idea antaa tästä itse esimerkin — teos elää vasta vaiheittensa jatkumossa.

Lähteet

- Edmund Husserl,
Husserliana (=Hu), Nijhoff/Kluwer 1950–.
Cartesianische Meditationen (=CM), Felix Meiner 1977.
Erfahrung und Urteil, Felix Meiner 1985.
Husserliana Dokumente (=HuD), Kluwer.
Antonio Aguirre, *Die Phänomenologie Husserls im Licht ihrer gegenwärtigen Interpretation und Kritik*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1982.
Bernert, Kern ja Marbach, *Edmund Husserl. Darstellung seines Denkens*, Felix Meiner 1989.
Eugen Fink, Edmund Husserl (1859-1938), teoksessa *Nähe und Distanz*, Karl Alber 1976.